

BÖLÜM 10

BİLİŞSEL PSİKOLOJİ

Zeynep YAZICI¹

HAZIRLIK SORULARI

1. Bilişsel psikoloji alanı hakkında neler biliyorsunuz? Algı, dikkat, hafıza, zekâ, dil ve düşünce kavramları nedir ve kavramları birbirlerinden ayıran özellikler nelerdir?
2. Bilişsel psikolojinin problem çözme süreçleri ve stratejileri neler olabilir?
3. Piaget'in bilişsel gelişim teorisi hakkında neler biliyorsunuz? Bu kapsamda Piaget'in bilişsel gelişim evresi hakkında neler söyleyebilirsiniz?
4. Bilişsel bozukluklar nelerdir? Bilişsel terapi ve tedavi yöntemleri hakkında neler söyleyebilirsiniz?

GİRİŞ VE TEMEL KAVRAMLAR

Bilişsel psikoloji, bireylerin zihinsel süreçlerini, düşünme, anlama, öğrenme, hatırlama, problem çözme ve karar verme gibi yüksek düzeyli bilişsel faaliyetleri inceleyen bir psikoloji dalıdır. Bu

yaklaşım insanların içsel düşüncelerini ve zihinsel süreçlerini anlamaya yönelik derinlemesine bir yaklaşım sunmaktadır. Dolayısıyla bilişsel psikoloji alanında uzman ruh sağlığı çalışanları, zihinsel süreçlerin nasıl işlediğini ve insan davranışının ardındaki bilişsel mekanizmaları anlamak için deneysel yöntemler ve bilişsel modellemeler kullanmaktadırlar (Bruning vd., 2014).

Yapılan tanımlama ışığında bilişsel psikolojinin tarihi temellerine bakıldığında 20. yüzyılın ortalarına doğru bir girişim olduğu görülmektedir. Bu dönemde davranışçılık anlayışının hâkim olduğu psikolojik araştırmalarda, içsel süreçlerin sürekli bir biçimde göz ardı edilmesi eleştirilmiş ve zihinsel süreçlerin daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekliliği vurgulanmıştır (Smith & Kosslyn, 2014). Bu kanı doğrultusunda bilişsel psikolojinin doğuşu aynı zamanda bilgi işleme yaklaşımının gelişimiyle de önemli bir biçimde ilişkili olduğu görülmektedir. Sürecin en belirgin dönüm noktası ise aslında 1950'lerin sonlarına doğru bilişsel devrim olarak adlandırılan bir dönemin başlaması olmuştur. Bu dönemde bil-

¹ Uzm. Psk. Dan., Atatürk Üniversitesi, K.K. Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık AD., zeynepyzc9@gmail.com
0000-0003-3454-5212

oluşturmaktadır. Ayrıca yapay zekâ sistemleri ise bilişsel psikoloji teorilerini test etmek ve doğrulamak için kullanılmaktadır. Örneğin, bir yapay zekâ modeli, insanların bir problemi nasıl çözdüğünü simüle edebilir ve bu model, bilişsel psikoloji teorilerini sınavabilir (Arslan, 2020; Öztürk & Şahin, 2018).

Bilişsel psikolojinin güncel araştırma alanlarında gerçekleştirilecek araştırmaların tasarlanması, yürütülmesi ve sonuçlarının değerlendirilmesi açısından etik konusunun önemi de oldukça kritik bir rol oynamaktadır. Bu önemin bazı ana nedenleri incelendiğinde ise öncelikle araştırmalarda insan katılımcılarla çalışıldığında katılımcıların haklarının korunması büyük bir önceliktir (Arslan vd., 2019). Etik kurallar, katılımcıların rızasını almayı, gizliliği korumayı, zarar vermemeyi ve veri toplama sürecinin adil ve dürüst olmasını gerektirir. Dolayısıyla araştırmanın yapacağı herhangi bir etik ihlal araştırma sonuçlarının güvenilirliğini ve geçerliliğini tehlikeye atabilir. Benzer şekilde farklı kültürlerin ve toplumsal grupların bilişsel süreçlere nasıl yaklaştığını ve nasıl farklılaştığını anlamak da önemli olmasından ötürü araştırmalar farklı kültürlerden ve toplumsal gruplardan gelen katılımcıları içerecek şekilde tasarlanmalıdır. Aynı zamanda dijital teknolojinin bilişsel süreçler üzerindeki etkisi arttıkça, etik sorunlar da daha karmaşık hale gelmektedir. Özellikle veri gizliliği, yapay zekâ etiği ve kişisel bilgilerin korunması gibi konular bilişsel psikoloji araştırmalarında özel bir öneme sahiptir. Sonuç olarak, güncel bilişsel psikoloji bakış açısında etik araştırma süreçlerinin adil ve değerlendirilen sonuçların anlamlı olması için önemlidir. Dolayısıyla etik ilkelere olan değer ve saygı bilişsel psikoloji araştırmalarının insanların yaşamlarını iyileştirmeye ve toplumsal sorunları anlamaya katkıda bulunmasını sağlar.

UYGULAMALAR

Bilişsel psikoloji temel kavramları göz önünde bulundurduğunda algı, dikkat, hafıza ve öğrenme kavramlarının işleyiş ve süreçlerinde ne gibi farklılıklar olabileceğini tartışınız.

Hafıza hatalarının her birine günlük yaşamdan örnekler vererek birbirinden olan ayrımını tartışınız.

Bilişsel gelişimin önemli iki teorisini ortaya koyan Piaget ve Vygotsky'nin savundukları görüşlerin birbirinden ayrılan yönlerini tespit ediniz ve her iki kuramcıyı da bölüm kapsamında edindiğiniz bilgiler ışığında eleştirel bir düşünme biçimiyle değerlendiriniz.

Bilişsel psikoloji alanına uygun herhangi bir problem belirleyip problem çözme süreci göz önünde bulundurularak uygun stratejileri geliştirilme veya kullanılma işlemlerini pratikte uygulamasını yapınız.

Alan yazında bahsi geçen zeka modellerinin birbirinden ayrılan yönlerinin neler olduğunu ve her bir zeka testinin de kendi içinde güçlü ve zayıf yönlerinin neler olduğunu tartışınız.

Bilişsel bozuklukların evrensel sınıflama sistemine göre çevrenizde bulunan kişilerin karşılaştıkları bilişsel problemlerin hangi sınıflamaya girdiğini ve bu problemlere yönelik bilişsel terapi yaklaşımından hangi müdahale tekniğinin kullanılmasının uygun olacağını değerlendiriniz.

KAYNAKLAR

- Ahioglu-Lindberg, E. N. (2011). Piaget ve ergenlikte bilişsel gelişim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 1-10.
- Akpınar, B., & Ersözlü, Z. N. (2008). Görme ve koklama duyularının bilişsel öğrenme sürecindeki rollerinin karşılaştırılması. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 42-53.
- Alaz, A. (2009). Çoklu zekâ kuramı destekli eğitimin dokuzuncu sınıf coğrafya derslerinde başarıya etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1-22.

- Altıntop, M. (2023). Yapay zekâ/akıllı öğrenme teknolojileriyle akademik metin yazma: CHATGPT örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(46), 186-211.
- Altun, F., Özyazıcı, Ö., Özgöl, M., Eyüboğlu, S., Özaydın, B. B., & Çoğalan, Y. (2022). Belirsizliğe tahammülsüzlüğün açıklanmasında benmerkezcilik ve duygusal zekânın rolü nedir?. *e-Kafkas Journal of Educational Research*, 9(2), 699-711.
- Arı, F. A. (2021). Bilişsel şemalar ve bağlanma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(4), 1823-1834.
- Arık, İ., & Görüş, G. (2012). Farklı ortamlarda bilişsel gelişim. *Psikoloji Çalışmaları*, 18, 11-22.
- Arslan, Ü., Karataş, U. Y., & Dostuoğlu, E. (2019). Psikolojik danışmanlık alanında mevcut ve gelişen etik sorunlar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 86-103.
- Arslan, K. (2020). Eğitimde yapay zekâ ve uygulamaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 71-88.
- Ayçiçeği, A. (1996). Uyarının hafızaya kodlanmasında işitsel, görsel ve anlamsal özelliklerin etkisi (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi-İstanbul).
- Aydın, P. Ç., & Öyekçin, D. G. (2013). Obsesif kompulsif bozuklukta bilişsel işlevler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 24(4).
- Bağcı, H., & Şahbaz, N. (2012). Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme becerileri üzerine bir değerlendirme. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-12.
- Balta, E. E. (2013). Bilmecelerin dil-düşünme bağlamında eğitimdeki yeri ve önemi. *Electronic Turkish Studies*, 8(1).
- Bayrakçı, M. (2013). Sosyal öğrenme kuramı ve eğitimde uygulanması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(14), 198-210.
- Bruning, R. H., Schraw, G. J., & Norby, M. M. (2014). Bilişsel psikoloji ve öğretim. (ZN Ersözlü & R. Ülker, Çev.). Nobel Yayınevi.
- Cangöz, B. (2005). Geçmişten günümüze belleği açıklamaya yönelik yaklaşımlara kısa bir bakış. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1).
- Canivez, G. L., Neitzel, R., & Martin, B. E. (2005). Construct validity of the Kaufman brief intelligence test, Wechsler intelligence scale for children-and adjustment scales for children and adolescents. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 23(1), 15-34.
- Chapman, A. (2009). Howard Gardner's Multiple Intelligence Theory.
- Çakar, U., & Arbak, Y. (2004). Modern yaklaşımlar ışığında değişen duygu zeka ilişkisi ve duygusal zeka. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3).
- Çapan, S. (1996). Bilişsel gelişim ve dil edinimi. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 7, 284-287.
- Danışman, B. & Çiçek, B. A. (2022). A brief overview of learning and memory. *Arch Basic Clin Res*, 4(3), 139-145.
- Demir, S., & Akınoğlu, O. (2010). Epistemolojik inanışlar ve öğretim öğrenme süreçleri. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 32(32), 75-93.
- Demirci, S., & Esel, E. (2004). Öğrenme ve hafızanın hücrel düzenekleri ve psikiyatrik hastalıklarla ilişkisi/The biological mechanisms of learning and memory, and their relationships with psychiatric disorders. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 5(4), 239.
- Doğanay, A., & Kuramları, D. Ö. (2021). Davranışçı ve bilişsel öğrenme kuramları. *Tarih Nasıl Öğretilir?*, 5, 39.
- Erdener, E. (2009). Vygotsky'nin düşünce ve dil gelişimi üzerine görüşleri: Piaget'e eleştirel bir bakış. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 85-103.
- Galbal, S. (1991). Problem çözme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(6).
- Goldstein, E. B. (2013). Bilişsel psikoloji. *Kaknüs Yayınları*.
- Güneş, E. (2004). Dikkat mekanizmaları. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57(2).
- Güneş, F., & Güneş, A. (2017). Bilişsel gelişim dönemleri ve çocuk kütüphaneleri. *Eğitim Bilim Toplum*, 15(60), 25-49.
- Işık, A. Z. (2007). *Duygu-biliş etkileşim ölçeği'nin geliştirilmesi ve duygu bilişin, üniversite öğrencilerinde cinsiyet, yaş ve bölüm açısından incelenmesi* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi-İstanbul).
- Kapanadze, D. Ü. (2019). Vygostky'nin sosyo-kültürel ve bilişsel gelişim teorisi bağlamında türkçe öğretiminin değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(47), 181-195.
- Karaçay, B. (2010). Beyin, hafıza ve hafızanın genleri. *Bilim Teknik Dergisi*, 46-51.
- Karadüz, A. (2010). Dil becerileri ve eleştirel düşünme. *Turkish Studies*, 5(3), 1566-1593.
- Karakuş, M. (2001). Eğitim ve yaratıcılık. *Eğitim ve Bilim*, 26(119).
- Keleş, E., & Çepni, S. (2006). Beyin ve öğrenme. *Journal of Turkish Science Education*, 3(2), 66-82.
- Korkusuz, S., & Top, E. Dikkati geliştirmeye dayalı etkinliklerin zihinsel engelli çocukların görsel zekâ, algı ve dikkat düzeylerine etkisi. 2. *Uluslararası Herkes İçin Spor Ve Wellness Kongresi*, 76-81.
- Köksal, M., & Akkaya, G. (2017). Üstün yetenekli öğrencilerin sözel kısa süreli hafızalarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 104-116.
- Mert, Ö. Ak. (2007). Jean Piaget düşüncesinde psikolojik yapılar (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara).
- Mutlutürk, A. (2019). Bilişsel psikoloji bakış açısından sosyal etkileşimin toplumsal zekâ üzerindeki rolü. *Psikoloji Çalışmaları*, 40(2), 285-316. <https://doi.org/10.26650/SP2019-0063>
- Nicolopoulou, A. (2004). Oyun, bilişsel gelişim ve toplumsal dünya: Piaget, Vygotsky ve sonrası. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 37(2), 137-169.

- Onur, D. & Zorlu, T. (2017). Yaratıcılık kavramı ile ilişkili kuramsal yaklaşımlar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (3) , 1535-1552.
- Özcan, Ö., & Çelik, G. G. (2017). Bilişsel davranışçı terapi. *Türkiye Klinikleri*, 3(2), 115-120.
- Özdel, K. (2015). Düünden bugüne bilişsel davranışçı terapiler: Teori ve uygulama. *Türkiye Klinikleri J Psikiyatri-Special Topics*, 8(2), 10-20.
- Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T ve Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 566-589.
- Öztürk, K., & Şahin, M. E. (2018). Yapay sinir ağları ve yapay zekâ'ya genel bir bakış. *Takvim-i Vekayi*, 6(2), 25-36.
- Pirim, A. G. H. (2006). Yapay zeka. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 1(1), 81-93.
- Puşuroğlu, M. (2023). Hafif bilişsel bozukluk. *Eskisehir Medical Journal*, 4(2), 73-79.
- Roid, G. H., & Pomplun, M. (2012). *The stanford-binet intelligence scales*. The Guilford Press.
- Salman, U., Şimşek, A., Turfanda, M., & Salman, A. B. (2017). Türkiye'de kullanılan zeka ölçekleri. *İstanbul Bilim Üniversitesi Florence Nightingale Tıp Dergisi*, 3(2-3), 87-89.
- Samurçay, N. (1983). Zekâ ve yaratıcılık. *Eğitim ve Bilim*, 8(45).
- Schunk, D. H. (2009). Öğrenme teorileri. (Çev. Muzaffer Şahin) Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Smith, E. E., & Kosslyn, S. M. (2014). Bilişsel psikoloji. (Çev. Ed.: M. Şahin). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Smith, E. E., Kosslyn, S. M., & Şahin, M. (2014). Bilişsel psikoloji: Zihin ve beyin. Nobel Akademik.
- Solso, R. L., Maclin, M. K., Maclin, O. H., & Ayçiçeği-Dinn, A. (2007). Bilişsel psikoloji. Kitabevi.
- Somuncuoğlu, D. (2005). Duygusal zekâ yeterliliklerinin kuramsal çerçevesi ve eğitimdeki rolü. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 269-293.
- Sonmaz, S. (2002). Problem çözme becerisi ile yaratıcılık ve zeka arasındaki ilişkinin incelenmesi (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi-İstanbul).
- Soysal, A. Ş., Yalçın, K., & Can, H. (2008, January). Bilişsel psikoloji kapsamında yer alan dikkat teorileri. In Yeni Symposium: *Psikiyatri, Nöroloji ve Davranış Bilimleri Dergisi*. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği Vakfı.
- Spearman, C. (1946). Theory of general factor. *British Journal of Psychology*, 36(3), 117.
- Sternberg, R. J. (1985). *Beyond IQ: A triarchic theory of human intelligence*. CUP Archive.
- Suat, K. O. L. (2011). Erken çocuklukta bilişsel gelişim ve dil gelişimi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21(21), 1-21.
- Şahin, Ç. (2004). Problem çözme becerisinin temel felsefesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (10).
- Tatlıoğlu, S. S. (2021). Öğrenmeye sosyal-bilişsel bir bakış: Albert Bandura. *Sosyoloji Notları*, 5(1), 15-30.
- Temel, Z. F., Kurtulmuş, Z., & Kaynak, K. B. (2016). Bilişsel gelişim eğitim programının 5-6 yaş çocuklarının dikkat algı ve zekâ gelişimlerine etkisi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(1).
- Tuna, S. (2006). Vygotsky ve Piaget'de düşünme/düşünce-dil ilişkisi (Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Türkçapar, M. H., & Sargın, A. E. (2012). Bilişsel davranışçı psikoterapiler: tarihçe ve gelişim. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 7-14.
- Türkoğlu, S., Çetin, F. H., Tanır, Y., & Karatoprak, S. (2019). Çalışma belleği ve nörogelişimsel hastalıklar. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 26(2), 52-62.
- Türnüklü, E. B., & Yeşildere, S. (2005). Problem, problem çözme ve eleştirel düşünme. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 107-123.
- Ünal, S. (2003). Şizofrenide bilişsel işlev bozuklukları ve belirti oluşumu ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 4, 46-53.
- Wechsler, D., & Kodama, H. (1949). *Wechsler intelligence scale for children* (Vol. 1). New York: Psychological corporation.
- Yenilmez, D. O., Atagün, M. İ., Altun, İ. K., Tunç, S., Uzgel, M., Altınbaş, K., ... & Oral, E. T. (2019). Bipolar bozukluk ve yineleyici depresif bozuklukta çocukluk çağı travmaları ve duygu düzenleme güçlükleri ile bilişsel süreçler arasındaki ilişki. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 30.
- Yüksel, G. (Çev.Ed.). (2015). Yaşam boyu gelişim (13.Basım-dan çeviri). Ankara:Nobel.